

значному загальному зниженні його рівня професіоналізму, розповсюдження кримінальної та напівкримінальної ідеології, антипатріотичних установок, здириництва, хабарництва, посилення в ньому авторитарних, адміністративних, силових методів керівництва, втраті, зняття чи суттєвого зниження адекватного реаліям соціально-економічних процесів рівня адміністративного контролю над багатьма видами економічних процесів. Архаїзація власності, таким чином, означає зсув всієї соціально-економічної структури у бік більш традиційних, нетранспарентних форм, звуження модерністських засад розвитку, руйнацію їх новітніх форм.

Враховуючи історичні закономірності розвитку вітчизняної економіки, для її розвитку значення має колективна форма власності з використанням широкої системи державно-приватних партнерств. Держава повинна докласти надзвичайних зусиль для допомоги аграрному сектору, насамперед для налагодження всього обсягу зв'язків біполярної інфраструктури, створення розгорнутої мережі її горизонтальних та вертикальних зв'язків, фінансового, інвестиційного, технічного та кадрового забезпечення кооперативного руху; альтернатива цьому – обвальний характер поширення тінізаційних процесів, їх експансія в інші «великі» сучасні сектори економіки, загальна деградація та архаїзація аграрної сфери. Так, наприклад, успішний досвід реформу-

вання економіки Китаю підтверджує необхідність при вирішенні проблеми власності і господарювання спиратися на уяви про біполярну (дуалістичну) природу економік селянських (незахідних) країн.

Список використаних джерел

1. Предборський В.А. Віртуалізація власності як причина поширення тінізаційних процесів в Україні / В.А. Предборський // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. пр. Наук.-досл. ін-ту Мінекономрозвитку і торгівлі України. – К., 2012. – Вип. 11. – С. 8–12.
2. Гальчинський С.А. Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного процесу / С.А. Гальчинський. – К.: Українські пропілеї, 2001. – 320 с.
3. Філіпенко А.С. Економічний розвиток сучасної цивілізації / А.С. Філіпенко. – К.: «Знання», 2000. – 174 с.
4. Сото Э. де. Иной путь Невидимая революция в «третьем мире» / Сото Э. де. – М., 1995. – С. 178, 189.
5. Предборський В.А. Детінізація економіки у контексті трансформаційних процесів. Питання теорії та методології: [моногр.] / В.А. Предборський. – К.: Кондор, 2005. – 614 с.
6. Кара-Мурза С.Г. Советская цивилизация (книга первая) / С.Г. Кара-Мурза. – М.: Алгоритм, 2001. – 528 с.
7. Потребитель. – 2004 (30 янв.). – С. 2.

УДК 336.225.6

В.В. БАЛІЦЬКА,
д.е.н., с.н.с., Інститут економіки та прогнозування НАН України,
О.В. КОРОТКЕВИЧ,
к.е.н., с.н.с., Інститут економіки та прогнозування НАН України

Корпоративний борг: оцінка впливу на базу оподаткування прибутку та створення резервів*

У статті проаналізовано стан корпоративного боргу, його вплив на формування резервів сумнівних боргів, фонду резервного капіталу та базу оподаткування прибутку підприємств. Виявлено, що пропорції між активами та зобов'язаннями суб'єктів господарювання України не відповідають принципу «обачності», а безконтрольність процесів збільшення корпоративного боргу, відсутність обмежень щодо залучення позикових джерел для фінансування господарської діяльності дає можливість здійснювати списання боргів та зменшувати податкові зобов'язання з податку на прибуток. Запропоновано ввести граничну межу утворення корпоративного боргу, встановити нормативні строки для виконання фінансових зобов'язань з розрахунків за товари, роботи, послуги (не більше трьох місяців), а також скоротити строк позовної давності, загальні норми якої регулюються статтями 256–259 глави 19 Цивільного кодексу України, до

одного року для прискорення розрахунків між суб'єктами ринку, задіяння ресурсів банківської системи для кредитування платіжного обороту з метою суттєвого зниження корпоративного боргу.

Ключові слова: корпоративний борг, фінансова залежність, резерв сумнівних боргів, фонд резервного капіталу, база оподаткування, стандарти бухгалтерського обліку.

В статье проанализировано состояние корпоративного долга, его влияние на формирование резервов сомнительных долгов, фонд резервного капитала, а также базу налогообложения прибыли предприятий. Выявлено, что пропорции между активами и обязательствами субъектов

* Дослідження виконано в рамках НДР «Консолідація державних фінансів України в умовах світової фінансової нестабільності», затвердженої Протоколом засідання Бюро ВЕ НАНУ №6 від 22.05.2013 державний реєстраційний номер роботи 0113U005571.

хозяйствования Украины не соответствуют принципу «осмотрительности», а бесконтрольность процессов увеличения корпоративного долга, отсутствие ограничений по привлечению заемных источников для финансирования хозяйственной деятельности позволяет осуществлять списание долгов и уменьшение налоговых обязательств по налогу на прибыль. Предложено внести лимитирующее ограничение при формировании корпоративного долга, установит нормативные сроки для выполнения финансовых обязательств по расчетам за товары, работы, услуги (не более трех месяцев), а также сократить срок исковой давности, общие нормы которой регулируются статьями 256–259 главы 19 Гражданского кодекса Украины, до одного года для ускорения расчетов между субъектами рынка, вовлечению ресурсов банковской системы для кредитования платежного оборота с целью существенного снижения корпоративного долга.

Ключевые слова: корпоративный долг, финансовая зависимость, резерв сомнительных долгов, фонд резервного капитала, база налогообложения, стандарты бухгалтерского учета.

The article dwells upon the state of corporate debt, its impact on the formation of doubtful debt reserves, capital reserve funds, and the basis of assessment of corporate income tax. It was found out that the proportion between the assets and liabilities of business entities in Ukraine do not correspond to the principle of «due diligence»; and the lack of control over the process of corporate debt accumulation, and liberality of credit resources attraction, in order to finance economic activity, makes possible debt relief and reduction of income tax liabilities. It is proposed to bring in the limit on the formation of corporate debt, to establish regulatory deadlines on the fulfillment of financial obligations for goods, works, services (less than 3 months), as well as to reduce the limitation period, which is governed by the general rules of Articles 256–259 of Chapter 19 of the Civil Code of Ukraine, up to 1 year in order to accelerate settlements between market entities, it is also proposed to involve bank systems' resources to credit payment cycle in order to significantly reduce corporate debt.

Keywords: corporate debt, financial leverage, doubtful debt reserves, capital reserve funds, tax base, accounting standards.

Постановка проблеми. Фінансові відносини протягом тривалого часу можна характеризувати як постійний процес утворення та збільшення обсягів боргу в різних сферах економічної діяльності. Стрімке зростання боргових зобов'язань держави, економічних агентів та нерівномірне розповсюдження боргу між різними країнами ототожнюється з однією з причин світової фінансово-економічної кризи [1]. Небезпідставно боргова залежність названа в числі глобальних дисбалансів, до яких віднесено: 1) державний борг; 2) дефіцит бюджету; 3) стан торговельного балансу; 4) сальдо поточних інвестицій; 5) заборгованість корпоративного сектору.

Хоча борги корпоративного сектору в економіці України займають вагомий частку в загальній величині заборгованості, значно перевищуючи рівень державного боргу, а також включені до складу макроекономічних дисбалансів, на державному рівні процесам боргоутворення в реальному секторі економіки не приділяється належної уваги. Також не аналізується залежність формування податкової бази з податку на прибуток, створення резервів сумнівних боргів та фондів резервного капіталу від динаміки корпоративного боргу, а також тенденцій зміни структури капіталу та джерел фінансування господарської діяльності суб'єктів усіх форм власності.

Мета статті. Дослідити тенденції утворення резервів сумнівних боргів, фондів резервного капіталу внаслідок збільшення обсягу корпоративного боргу, зміни структурних пропорцій капіталу суб'єктів господарювання та виявити їхній вплив на формування податкової бази з податку на прибуток.

Виклад основного матеріалу. Проблематика утворення державного боргу, гарантованого державою боргу, зовнішнього боргу є достатньо дослідженою. Проте існують тісно пов'язані із процесами боргоутворення проблеми, які мають вплив не лише на бюджет, а й на податкову систему в частині формування бази оподаткування, а також на створення різних резервних фондів. Для детального дослідження проблематики зв'язку корпоративного боргу із системою оподаткування, необхідно звернутися до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. Так, впроваджені в Україні Положення міжнародних стандартів бухгалтерського обліку передбачають право суб'єктів економіки створювати резервні фонди, зокрема, резерв сумнівних боргів, який напряму залежить від динаміки корпоративного боргу. Резерв сумнівних боргів почав нараховуватися і став відображатися в окремій статті активу балансу підприємств одночасно із впровадженням національних стандартів бухгалтерського обліку з 2000 року у відповідності до вимог Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

За міжнародними правилами резерв сумнівних боргів є невід'ємною складовою в сфері визначення ризиків, пов'язаних із господарською діяльністю підприємств і безпосередньо залежить від величини корпоративного боргу. На початок 2013 року корпоративний борг українських підприємств сягнув 3370 млрд. грн., що становить 233% річного обсягу ВВП (табл. 1). Це майже в чотири рази перевищує допустиму норму (60% від ВВП), яка встановлена статтею 18 Бюджетного кодексу України для загального обсягу державного боргу та гарантованого державою боргу на кінець бюджетного періоду [2]. До складу корпоративного боргу суб'єктів господарювання в нашому дослідженні включено: кредити банків, кредиторську заборгованість, яка включає заборгованість за товари, роботи, послуги; з розрахунків з бюджетом, заборгованість з оплати праці, іншу заборгованість, а також всі види запозичених довгострокових ресурсів. Тобто ті статті, по яких формуються фінансові зобов'язання поточного та довгострокового характеру.

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

Таблиця 1. Стан корпоративного боргу суб'єктів господарювання України, млрд. грн.

| Показники | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2012 |
|----------------------------------|-------|-------|-------|-------|-------|--------|--------|--------|--------|
| Корпоративний борг, всього | 666,5 | 763,5 | 988,2 | 1372 | 2028 | 2314 | 2566,9 | 2958,0 | 3370,0 |
| в т.ч. за терміном сплати: | | | | | | | | | |
| довгостроковий | 91,4 | 136,9 | 213,7 | 350,8 | 578,5 | 608,8 | 675,6 | 774,7 | 897,2 |
| короткостроковий | 575,2 | 626,6 | 774,5 | 1022 | 1445 | 1705,4 | 1891,3 | 2183,3 | 2472,8 |
| з нього: | | | | | | | | | |
| • короткострокові кредити банків | 50,4 | 67,6 | 97,9 | 141,9 | 227,9 | 224,3 | 225,8 | 275,2 | 316,9 |
| із загальної суми боргу | | | | | | | | | |
| • кредиторська заборгованість | 513,5 | 545,1 | 661,7 | 858,9 | 1181 | 1427,8 | 1596 | 1839,5 | 2065,1 |
| з неї: | | | | | | | | | |
| за товари, роботи, послуги | 323,8 | 331,6 | 385,6 | 476,7 | 672,3 | 770,1 | 824,3 | 959,9 | 1027,4 |
| за розрахунками з бюджетом | 21,30 | 23,1 | 19,36 | 23,01 | 22,8 | 26,3 | 48,3 | 35,8 | 30,3 |
| зі страхування | 3,2 | 3,7 | 4,4 | 5,75 | 7,58 | 11,0 | 8,28 | 9,9 | 11,3 |
| з оплати праці | 5,5 | 6,5 | 7,55 | 9,06 | 10,96 | 11,9 | 10,75 | 11,9 | 13,7 |
| інша поточна заборгованість | 159,7 | 180,2 | 244,8 | 344,4 | 467,5 | 608,4 | 704,4 | 821,8 | 982,2 |
| Корпоративний борг, % до ВВП | 193,1 | 173,0 | 181,6 | 190,4 | 213,9 | 253,4 | 237,1 | 230,9 | 233,3 |

Джерело: розраховано за даними [6–15].

Слід підкреслити, що стосовно граничної межі утворення корпоративного боргу в цілому та у розрізі його основних складових не існує жодних обмежень, як наслідок, борг вже більш ніж удвічі перевищує обсяг ВВП. Навіть у період платіжної кризи в 90-роках ХХ ст. боргові зобов'язання суб'єктів господарювання були на рівні 120–160% від ВВП (зокрема, у 1992 році кредиторська заборгованість, яка є основною складовою корпоративного боргу, становила лише 38% від ВВП). Найбільшу частку у складі корпоративного боргу (понад 60–65%) займає кредиторська заборгованість, яка майже наполовину складається із заборгованості за товари, роботи, послуги.

Це означає, що процеси утворення корпоративного боргу тісно пов'язані із системою розрахунків та правовими нормами регулювання порядку виконання фінансових зобов'язань. За висновками експертів, корпоративний борг збільшується по причині того, що суб'єктам господарювання не вистачає власних ресурсів для провадження основної діяльності. Тому дефіцит власних фінансових ресурсів покривається за рахунок запозичених джерел і комерційного кредитування. Але необхідно взяти до уваги, що наслідком розширення запозичених джерел є поступова втрата фінансової незалежності, коли власні джерела фінансування господарської діяльності постійно зменшуються.

На небезпеку для розвитку національної економіки хронічної нестачі власних оборотних коштів звертає увагу А. Даниленко [3, с. 10–12]. У статті «Удосконалення моделі управління економікою та фінансові механізми її реалізації» вчений зробив детальний аналіз стану забезпечення фінан-

совими ресурсами галузей економіки та проблеми формування оборотних коштів підприємств. Протягом тривалого часу оборотні та необоротні активи підприємств, як відмічає вчений, майже наполовину формуються за рахунок кредиторської заборгованості [3, с. 10].

Результати проведеного нами дослідження також засвідчили, що пропорції між власними та запозиченими джерелами фінансування господарської діяльності погіршуються. Якщо в 2004 році власні джерела були менші, ніж позичкові на 12%, а в 2012 році – вже на 43% (табл. 2). У структурі ресурсів для провадження господарської діяльності власні джерела за 2004–2012 роки знизилися з 45,4 до 35,1%, у той час як запозичені зросли з 51,9 до 62,2%.

Збільшення корпоративного боргу, що формується внаслідок розширення боргових джерел фінансування господарської діяльності, свідчить про те, що не дотримується принцип «обачності». Стаття 4 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [4] передбачає, що одним із головних принципів ведення бухгалтерського обліку фінансових результатів має бути саме *принцип обачності*, який передбачає «застосування методів оцінки, які повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства» [4].

Слід підкреслити, що в Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері [5] поставлене завдання щодо необхідності дотримання принципу обачності, оскільки справжньою загрозою фінансів реального сектору економіки є невідповідність між активами та зобов'язаннями підприємств реального сектору економіки, насамперед

Таблиця 2. Структура джерел фінансування господарської діяльності суб'єктів економіки України

| Показники | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2012 |
|--|-------|-------|------|-------|-------|-------|-------|--------|-------|
| Власні джерела (власний капітал), млрд. грн. | 583 | 683 | 801 | 1051 | 1134 | 1269 | 1427 | 1586 | 1905 |
| у структурі загальних ресурсів, % | 45,4 | 45,5 | 43,5 | 42,1 | 34,9 | 34,5 | 34,8 | 33,9 | 35,1 |
| Позичкові джерела (корпоративний борг), млрд. грн. | 666,5 | 763,5 | 988 | 1372 | 2028 | 2314 | 2567 | 2957,9 | 3370 |
| у структурі загальних ресурсів, % | 51,9 | 51,6 | 53,6 | 55,0 | 62,5 | 62,9 | 62,6 | 63,3 | 62,2 |
| Відношення власних джерел до позичкових | 0,875 | 0,895 | 0,81 | 0,766 | 0,559 | 0,548 | 0,556 | 0,536 | 0,565 |

Джерело: розраховано за даними [6–15].

базових галузей економіки. Як показали результати нашого дослідження (табл. 3), з кожним роком ця пропорція погіршується. Якщо в 2004 році співвідношення активів та боргових зобов'язань становило пропорцію «48,6: 51,4», то на кінець 2012 року – «37,9: 62,1».

Також у Концепції відзначається, що з метою запобігання фінансовим проблемам у реальному секторі економіки необхідно здійснювати постійний моніторинг за збалансованістю активів і пасивів підприємств. Проте на даний час такий моніторинг із подальшим запровадженням відповідних заходів реагування на державному рівні не здійснюється. Наявність диспропорцій між активами та зобов'язаннями суб'єктів господарювання підтверджується тим, що з 2004 по 2012 рік загальна величина активів збільшилася в 4,2 раза, а корпоративного боргу – в 5,1 раза.

Практично безконтрольне накопичення корпоративного боргу дзеркально відображається на збільшенні обсягу дебіторської заборгованості, оскільки вони тісно пов'язані між собою системою розрахунків між постачальниками (продавцями) та споживачами (покупцями). Якщо покупець вчасно не сплачує за отримані товари, надані послуги та виконані роботи, у нього утворюється кредиторська заборгованість. Але одночасно у постачальника (продавця) утворюється дебіторська заборгованість, проте така заборгованість є наслідком, а не причиною. Тому заходи, які необхідно задіяти для зниження корпоративного боргу, мають бути спрямовані передовсім на обов'язкове та своєчасне виконання платіжних зобов'язань покупців за отримані ними товари, надані послуги та виконані роботи.

Тривале неотримання постачальниками (продавцями) коштів за товари, роботи, послуги створює прецедент того, що виникає так звана сумнівна заборгованість, яка, своєю чергою, дає право формувати резервний фонд через своєчасне невиконання покупцями своїх боргових зобов'язань. Зокрема, створювати резерв дозволяє Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» [16]. До 2000 року резерви на базі сумнівної дебіторської заборгованості не створювалися. Але слід врахувати, що надання такого права підприємствам впливає з цілком об'єктивних причин – попередження та нівелювання ризиків ведення господарської діяльності (особливо, пов'язаних із утворенням боргу). Але такі резерви економічно обґрунтовано формувати тоді, коли величина боргу утворена об'єк-

тивно, всі можливі інструменти для зменшення його обсягу використані, а також діють чіткі правові норми, що зобов'язують суб'єктів господарювання вчасно виконувати свої фінансові зобов'язання.

Стандарт бухгалтерського обліку «Дебіторська заборгованість» визначає, що резерв сумнівної заборгованості – величина розрахункова і залежить від конкретних умов господарської діяльності учасників.

Варто звернути увагу, що резерв сумнівних боргів, величину якого наводять суб'єкти господарювання у формі 1 «Баланс» у рядку 162 в подальшому не відображаються в статистичній звітності. Органи статистики під час узагальнення всіх балансів по Україні, показники «резерв сумнівних боргів» (рядок 162 балансу) включають в колонку «інші», таким чином знеособлюючи важливу інформацію, що пов'язана із процесами боргоутворення. Для проведення дослідження нами було отримано інформацію за додатковим запитом до Держкомстату.

За нашими розрахунками в період 2004–2012 років обсяг створеного резерву коливається в межах від 3,6% в 2004 році до 1,7% в 2012 році по відношенню до загальної величини дебіторської заборгованості. По відношенню до дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги резерв сумнівних боргів становив від 6 до 3,7% (табл. 4). Може скластися враження, що створений резерв сумнівних боргів є незначним. Але такий результат, на наш погляд, отримано тому, що насправді є суттєво завищеною величина дебіторської заборгованості, яка є дзеркальним відображенням існуючого корпоративного боргу.

Необхідно підкреслити, що до необґрунтованого збільшення корпоративного боргу і пов'язаної з ним дебіторської заборгованості, на нашу думку, провокують самі норми Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість». Зокрема, стандарт трактує, що поточна дебіторська заборгованість – це сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального оперативного циклу і буде погашена протягом дванадцяти місяців. Довгострокова дебіторська заборгованість – сума дебіторської заборгованості, яка буде погашена після дванадцяти місяців. Ми вважаємо, що такі норми є надто ліберальними і такими, що не дисциплінують суб'єктів господарювання до своєчасного виконання грошових зобов'язань. З огляду на те що рівень корпоративного боргу більш ніж удвічі перевищує обсяг

Таблиця 3. Динаміка активів, доходів та корпоративного боргу суб'єктів господарювання України, млрд. грн.

| Показники | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2012 |
|---|-------|-------|-------|-------|-------|------|------|-------|------|
| Активи суб'єктів господарювання реального сектору економіки | 1283 | 1478 | 1842 | 2494 | 3245 | 3676 | 4097 | 4676 | 5420 |
| Фінансовий результат до оподаткування | 42,9 | 61,4 | 70,7 | 121,6 | -10,9 | -6,2 | 54,4 | 118,6 | 75,7 |
| Відношення фінансового результату до оподаткування до активів суб'єктів господарювання, % | 3,3 | 4,15 | 3,8 | 4,9 | - | - | 1,3 | 2,5 | 1,4 |
| Корпоративний борг | 666,5 | 763,5 | 988,2 | 1372 | 2028 | 2314 | 2567 | 2958 | 3370 |
| Відношення величини корпоративного боргу до активів підприємств, % | 51,4 | 51,6 | 53,6 | 55,0 | 62,4 | 62,9 | 62,6 | 63,2 | 62,1 |

Джерело: розраховано за даними [6–15].

Таблиця 4. Динаміка показників резерву сумнівних боргів, дебіторської заборгованості та резервного капіталу на кінець року

| Показники | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2012 |
|---|-------|-------|-------|-------|--------|--------|--------|--------|--------|
| Резерв сумнівних боргів*, млрд. грн. | 14,3 | 14,9 | 12,9 | 14,1 | 15,9 | 18,2 | 21,5 | 22,3 | 29,0 |
| Дебіторська заборгованість, млрд. грн. | 400,2 | 421,8 | 534,0 | 726,5 | 1023,0 | 1217,9 | 1374,8 | 1499,9 | 1701,4 |
| в т. ч. | | | | | | | | | |
| за товари, роботи, послуги: | | | | | | | | | |
| чиста реалізаційна вартість | 239,2 | 242,2 | 287,4 | 349,9 | 517,1 | 581,9 | 635,9 | 704,1 | 781,2 |
| Резервний капітал, млрд. грн. | 10,7 | 14,6 | 19,6 | 23,7 | 35,0 | 34,3 | 39,4 | 43,5 | 47,1 |
| Резерв сумнівної заборгованості | | | | | | | | | |
| до загальної дебіторської заборгованості, % | 3,57 | 3,53 | 2,43 | 1,94 | 1,56 | 1,49 | 1,56 | 1,49 | 1,7 |
| у т. ч. | | | | | | | | | |
| до дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги | 5,97 | 6,15 | 4,51 | 4,03 | 3,09 | 3,12 | 3,38 | 3,17 | 3,71 |
| до резервного капіталу | 133,4 | 102,0 | 66,1 | 59,5 | 45,6 | 52,9 | 54,5 | 51,3 | 61,6 |

Джерело: розраховано за даними [6–15] та додаткової інформації Держкомстату.

* Дані із форми 1 «Баланс» (рядок 162) отримано за додатковим запитом до Держкомстату.

ВВП, вважаємо, що необхідно встановити більш жорсткі вимоги виконання грошових зобов'язань, а також законодавчо затвердити значно коротші строки для проведення розрахунків. Умови, за яких дозволяється майже рік не платити за продукцію, в результаті й призводять до того, що корпоративний борг практично не зменшується і тягне за собою збільшення дебіторської заборгованості.

У Цивільному кодексі України (ЦКУ) у главі 19 також, на нашу думку, встановлені дуже ліберальні та економічно невіправдані норми щодо трактування строків позовної давності [17]. Згідно зі статтею 256 ЦКУ «позовна давність» – це строк, у межах якого можна звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу. *Стаття 257 ЦКУ встановлює загальну позовну давність тривалістю у три роки.*

Вважаємо, що поєднання норм Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», де встановлено, що поточну дебіторську заборгованість дозволяється погашати протягом дванадцяти місяців (а довгострокову після дванадцяти місяців), разом зі статтею 257 ЦКУ, яка встановлює загальну позовну давність тривалістю у три роки, створює законодавчі підстави для несвоєчасного виконання фінансових зобов'язань (або взагалі до їх невиконання), а також збільшення величини корпоративного боргу і його дзеркального відображення – дебіторської заборгованості.

Крім того, стаття 259 ЦКУ дозволяє змінювати тривалість позовної давності. Зокрема, позовна давність, встановлена законом, може бути збільшена за домовленістю сторін. Це, на нашу думку, ще в більшій мірі провокує суб'єктів до невиконання фінансових зобов'язань. Вважаємо, що такі норми також не сприяють акумуляції грошових коштів з метою своєчасного і в повному обсязі виконання фінансових зобов'язань, а навпроти, створюють можливість для їх розпорощення та нецільового використання.

Оскільки існують такі «розмиті в часі» строки для здійснення всіх фінансових платежів, а також є право збільшувати терміни позовної давності за домовленістю сторін, логічно виникає так звана безнадійна заборгованість і борги в реальному секторі постійно збільшуються.

Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» до безнадійної дебіторської заборгованості відносить таку, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником, або за якою минув строк позовної давності, до сумнівного боргу – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником. Таким чином, чинні правові норми створюють підстави для невиконання фінансових зобов'язань, дозволяють встановлювати строки платежів за домовленістю сторін (де можливі різні змови і корупційні дії). Це, на наш погляд, впливає на безпідставне збільшення корпоративного боргу та створення резерву сумнівних боргів.

Тому необхідно розглянути питання щодо встановлення терміну позовної давності (строку, в межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу) в межах одного року, і в законодавчому порядку скоротити терміни розрахунків за товари, роботи, послуги, визначив їх граничний термін (не більше трьох місяців).

Норма статті 257 ЦКУ встановлює загальну позовну давність тривалістю у три роки, але у статті 258 встановлена спеціальна позовна давність в один рік, яка застосовується, до вимог: 1) про стягнення неустойки (штрафу, пені); 2) про спростування недостовірної інформації, поміщеної у засобах масової інформації; 3) про переведення на співвласника прав та обов'язків покупця у разі порушення переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності; 4) у зв'язку з недоліками проданого товару; 5) про розірвання договору дарування; 6) у зв'язку з перевезенням вантажу, пошти. Вважаємо, що всі вимоги фінансового характеру мають розглядатися включно до одного року.

Оскільки не встановлена гранична межа утворення корпоративного боргу, існують дуже «розмиті в часі» терміни виконання фінансових зобов'язань, тому й визначені у Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» методи розрахунку величини резерву сумнівних боргів, цілком логічно можна вважати спірними.

На даний час дозволяється визначати резерв сумнівної заборгованості на основі застосування: а) абсолютної суми сум-

нівної заборгованості; б) коефіцієнта сумнівності. По методу визначення абсолютної суми сумнівної заборгованості резерв визначається на основі аналізу платоспроможності окремих дебіторів. По методу визначення коефіцієнта сумнівності резерв може бути розрахований множенням суми залишку на початок періоду на коефіцієнт сумнівності. Коефіцієнт сумнівності розраховується на базі: а) визначення питомої ваги безнадійних боргів в чистому доході; б) класифікації дебіторської заборгованості по строкам непогашення; в) визначення середньої питомої ваги списаної в продовж періоду дебіторської заборгованості за попередні 3–5 років.

Таким чином, можна констатувати, що діючі норми законодавства та стандартів бухгалтерського обліку не враховують реальні тенденції щодо утворення боргу, здійснення розрахунків, і тому їх доцільно переглянути. Необхідно, на нашу думку, встановити більш жорсткі вимоги щодо обов'язковості та строків виконання фінансових зобов'язань, а також визначити граничну межу утворення корпоративного боргу та його складових в реальному секторі економіки.

Корпоративний борг має також суттєвий вплив на формування бази з оподаткування прибутку підприємств та створення фонду резервного капіталу. Такий зв'язок проявляється в тому, що нарахована сума резерву сумнівних боргів відображається у звіті про фінансові результати у складі інших операційних витрат. У такий спосіб резерв сумнівних боргів, сформований на базі дебіторської заборгованості, що напряду залежить від обсягу корпоративного боргу, відноситься на виробничі витрати.

Вплив резерву сумнівних боргів на величину фінансового результату до оподаткування, та окремо на об'єми отриманих прибутку та збитків наведено у табл. 5. Розрахунок впливу резерву сумнівних боргів виконувався на основі приросту цього показника за кожен рік по відношенню до обсягів прибутку до оподаткування і по відношенню до обсягу збитків. *Результати розрахунку показують, на скільки приріст резерву сумнівних боргів в кожному році зменшував обсяг прибутку підприємств. У відсотковому відношенні найменший негативний вплив зафіксовано у 2011 році – 0,3%, найбільший – 3,9% у 2004 році та 2,7% – у 2012 році.*

Вплив приросту резерву сумнівних боргів по відношенню до обсягів збитків повторює динаміку цього показника по відношенню до прибутку. Але відношення приросту резерву сумнівних боргів до обсягу збитків має більш високі значення, тобто приріст резервів сумнівних боргів суттєво збільшував збитки.

У 2009 році при нарахованому резерві сумнівних боргів на кінець року в обсязі 18,2 млрд. грн., на доходи було віднесено 13,7 млрд. грн., а на витрати – 12,2 млрд. грн. У 2010 році при нарахованому резерві сумнівної заборгованості 21,5 млрд. грн. на доходи було віднесено 13,4 млрд. грн., а на витрати – 10,3 млрд. грн. Це означає, що обсяги сумнівної заборгованості, що впливають на формування бази з оподаткування прибутку, є значними, але нарахованого резерву було достатньо для покриття витрат.

Вплив сумнівних боргів та безнадійної заборгованості на податкові зобов'язання підприємств був законодавчо унормований Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 22.05.97 [18]. У тексті цього закону врахування безнадійної заборгованості регулювала відповідна стаття, введення якої стало необхідним відповідно змінам, які вносились цим законом у визначення обсягів та структури доходів та витрат при визначенні прибутку для оподаткування. Одна з принципових змін – це перехід у визначенні обсягу валового доходу за методом нарахувань, тобто за відвантаженою продукцією, а не за касовим методом (оплаченою продукцією). Цей метод в практиці оподаткування прибутку діяв з 1997 по 2010 рік як метод «першої операції», тобто враховувалося або відвантажена продукція, або її оплата). Фінансовий результат діяльності підприємств за бухгалтерським обліком визначався з 1997 року за методом нарахування, тобто за відвантаженою продукцією. При зміні методики розрахунку оподаткованого прибутку та фінансового результату сумнівна та безнадійна заборгованість почала негативно впливати на фінансовий стан підприємств, його доходи та витрати, а також формування бази оподаткування прибутку підприємств. При визначенні оподаткованого прибутку по касовому методу заборгованість за відвантажену продукцію не впливала на обсяг оподаткованого прибутку.

У Податковому кодексі України [19] норми з врегулювання безнадійної та сумнівної заборгованості наведено у роз-

Таблиця 5. Залежність обсягу валового прибутку (фінансового результату) до оподаткування від резерву сумнівних боргів

| Показники | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2012 |
|--|------|------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|
| Резерв сумнівних боргів, млрд. грн. | 14,3 | 14,9 | 12,9 | 14,1 | 15,9 | 18,2 | 21,5 | 22,3 | 29,0 |
| Фінансовий результат до оподаткування, млрд. грн. в т.ч. | 42,9 | 61,4 | 70,7 | 121,6 | -10,9 | -6,2 | 54,4 | 118,6 | 75,7 |
| фінансовий результат підприємств, які отримали прибуток | 71,9 | 86,0 | 104,9 | 168,7 | 173,6 | 137,2 | 189,6 | 255,5 | 248,0 |
| фінансовий результат підприємств, які отримали збиток | 29,0 | 24,6 | 34,3 | 47,1 | 184,5 | 143,4 | 135,2 | 136,9 | 172,4 |
| Зміна резерву сумнівних боргів | | | | | | | | | |
| до фінансового результату до оподаткування підприємств, які отримали прибуток, % | 3,9 | 0,7 | - | 0,7 | 1,1 | 1,6 | 1,8 | 0,3 | 2,7 |
| до фінансового результату до оподаткування підприємств, які отримали збиток, % | 9,7 | 2,6 | - | 2,5 | 1,0 | 1,5 | 2,5 | 0,6 | 3,9 |

Джерело: розраховано за даними [6–15].

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

ділі III «Податок на прибуток», у статті 159. Основні положення цієї статті регулюють порядок та умови зменшення сум доходів та збільшення суми витрат при складанні Декларації про податок на прибуток, які мають місце у випадку виникнення сумнівної та безнадійної заборгованості.

Необхідно також проаналізувати правила і норми, за якими під час віднесення резерву сумнівних боргів на доходи та витрати діють суб'єкти господарювання. Зокрема, якщо виникла сумнівна або безнадійна заборгованість у платника податку – продавця (де обліковується дебіторська заборгованість і має право створюватися резерв сумнівних боргів), то він має право зменшити суму доходу звітного періоду на вартість відвантажених товарів (виконаних робіт, наданих послуг) у разі, якщо покупець (де обліковується кредиторська заборгованість) таких товарів (робіт, послуг) затримує без погодження з платником податків оплату їх вартості (надання інших видів компенсації їх вартості). Таке право виникає, якщо протягом звітного періоду: а) платник податку продавець звертається до суду з позовом (заявою) про стягнення заборгованості з такого покупця, або про порушення справи про його банкрутство чи стягнення заставленого ним майна; б) за поданням продавця нотаріус вчиняє виконавчий напис про стягнення заборгованості з покупця або стягнення заставленого майна (крім податкового боргу).

Платник податку – продавець, який зменшує суму доходу звітного періоду на вартість відвантажених товарів (робіт, послуг), відповідно зобов'язаний одночасно зменшити суму витрат на собівартість таких товарів (робіт, послуг). *Платник податку – покупець* зобов'язаний зменшити витрати на вартість заборгованості, визначену судом чи за виконавчим написом нотаріуса, у податковому періоді, на який припадає день набрання законної сили рішення суду про визнання (стягнення) такої заборгованості або вчинення нотаріусом виконавчого напису.

Таким чином, запроваджений порядок регулювання сумнівної та безнадійної заборгованості поєднується із порядком вирішення господарських спірних питань у відповідності із Цивільним кодексом України через судові рішення. З погляду оцінки впливу на податкові надходження особливо негативний вплив має безнадійна заборгованість, яка не може бути погашена за рахунок покупця, а у продавця не вистачає резерву сумнівних боргів для її покриття, що в результаті збільшує обсяг збитковості підприємств. Враховуючи, що на даний час корпоративний борг більш, ніж у два рази перевищує ВВП, не існує граничних меж щодо його утворення і це безпосередньо впливає на дебіторську заборгованість, як наслідок об'єктивно створюються підстави для звернення до суду про стягнення боргів великої кількості суб'єктів. А

враховуючи те, що заборгованість має ознаки «циклічності» (тобто включає практично всіх учасників сфери виробництва та послуг, коли майже усі заборгували один одному) сфера судових позовів – безмежна. Раціональним кроком в цьому випадку, як вже зазначалося, є запровадження на законодавчому рівні жорстких термінів розрахунків (не більше 3-х місяців) та введення граничних меж утворення корпоративного боргу. Також необхідно залучити банківську систему для активного кредитування платіжного обороту між суб'єктами господарювання. Тривалий час свої ресурси банки спрямовують, переважно, для кредитування сфери торгівлі і посередницьких послуг.

Ще одним важливим питанням при оцінці величини корпоративного боргу та створеного резерву сумнівних боргів, є їх порівняння із обсягами сформованого резервного капіталу, який входить до складу власного капіталу і безпосередньо впливає на фінансову стійкість. Зокрема, *резервні фінансові ресурси підприємств включають резерв сумнівних боргів та резервний капітал*. Резервний капітал формується за рахунок чистого прибутку, на обсяг якого впливає величина резерву сумнівних боргів, який включається у витрати операційної діяльності, і чим цей резерв більший, тим вищі витрати при визначенні прибутку від операційної діяльності.

Відповідно до теоретичних положень, резервний капітал є одним із важливіших стабілізаційних фінансових інструментів в умовах ліберальної моделі економіки і формується для покриття непередбачених витрат і збитків суб'єктів господарювання. Але, як свідчать проведені розрахунки, в наслідок тривалого накопичення боргу, у 2004–2005 роках резерв сумнівних боргів перевищував (!) величину створеного на базі прибутку резервного капіталу (табл. 6).

У табл. 7 наведені дані, що характеризують відношення резерву сумнівних боргів до дебіторської заборгованості та до резервного капіталу по економіці України. Аналізуючи рівень достатності резервного капіталу, нами були визначені коефіцієнти страхової стабільності підприємств, які показують, скільки коштів зарезервовано на кожну гривню вартості майна за вкладами власників до статутного фонду, до загальної суми активів та власного капіталу.

Розраховані коефіцієнти страхування необхідно порівняти з нормативом у відповідності до діючого законодавства. Зокрема, у товариствах резервний капітал створюється в розмірі, встановленому установчими документами, але не менше 25% статутного капіталу. Розмір щорічних відрахувань до резервного капіталу передбачається установчими документами, але не повинен бути меншим 5% суми чистого прибутку.

Таблиця 6. Динаміка показників резерву сумнівних боргів та резервного капіталу на кінець року

| Показники | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2012 |
|--------------------------------------|-------|-------|------|------|------|------|------|------|------|
| Резервний капітал, млрд. грн. | 10,7 | 14,6 | 19,6 | 23,7 | 35,0 | 34,3 | 39,4 | 43,5 | 47,1 |
| Резерв сумнівних боргів*, млрд. грн. | 14,3 | 14,9 | 12,9 | 14,1 | 15,9 | 18,2 | 21,5 | 22,3 | 29,0 |
| до резервного капіталу, % | 133,4 | 102,0 | 66,1 | 59,5 | 45,6 | 52,9 | 54,5 | 51,3 | 61,6 |

Джерело: розраховано за даними [6–15] та додаткової інформації Держкомстату.

Таблиця 7. Вплив резервного капіталу на фінансову стійкість діяльності суб'єктів господарювання (на кінець року)

| | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2012 |
|--|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|
| 1. Резервний капітал, млрд. грн. | 10,7 | 14,6 | 19,6 | 23,8 | 35,0 | 34,3 | 39,4 | 43,5 | 47,1 |
| 2. Активи суб'єктів господарювання, млрд. грн. | 1282,8 | 1477,9 | 1842,4 | 2494,1 | 3245,4 | 3676,1 | 4096,9 | 4676,1 | 5419,7 |
| 3. Коефіцієнт страхування бізнесу (норматив > 0,1) | 0,008 | 0,010 | 0,011 | 0,010 | 0,011 | 0,009 | 0,010 | 0,009 | 0,009 |
| 4. Статутний капітал, млрд. грн. | 346,1 | 388,3 | 461,6 | 552,0 | 648,5 | 742,9 | 767,0 | 853,9 | 909,6 |
| 5. Коефіцієнт страхування статутного капіталу (норматив – за планом) | 0,031 | 0,038 | 0,042 | 0,043 | 0,054 | 0,046 | 0,051 | 0,051 | 0,052 |
| 6. Власний капітал, млрд. грн. | 583,1 | 673,9 | 801,9 | 1050,6 | 1133,6 | 1269,5 | 1426,7 | 1586,3 | 1904,9 |
| 7. Коефіцієнт страхування власного капіталу (норматив > 0,1) | 0,018 | 0,022 | 0,024 | 0,023 | 0,031 | 0,027 | 0,028 | 0,027 | 0,025 |

Джерело: розраховано за даними [6–15].

Для визначення реального впливу резервного капіталу на фінансову стійкість суб'єктів господарювання в процесі дослідження були розраховані такі показники:

– коефіцієнт страхування бізнесу – відношення обсягу резервного капіталу до суми активу балансу [(рядок 340): (рядок 280) форми 1 «Баланс»];

– коефіцієнт страхування статутного капіталу – відношення обсягу резервного капіталу до обсягу статутного капіталу [(рядок 340): (рядок 300) форми 1 «Баланс»];

– коефіцієнт страхування власного капіталу – відношення обсягу резервного капіталу до власного капіталу [(рядок 340): (рядок 380) форми 1 «Баланс»].

Результати проведених розрахунків показали, що за 2004–2012 роки жоден коефіцієнт, який характеризує вплив резервного капіталу на фінансовий стан підприємств, не наблизився до мінімального рівня. Найвищий рівень має коефіцієнт страхування статутного капіталу (2004 рік – 0,031; 2012 рік – 0,052). Цьому опосередковано сприяє наявність законодавчих вимог щодо співвідношення резервного капіталу та статутного фонду. Інші коефіцієнти – страхування бізнесу та страхування власного капіталу знаходяться на дуже низькому рівні, особливо коефіцієнт страхування бізнесу. Цей показник за 2004–2012 роки мав рівень в 10 і більше разів нижчий, ніж рекомендовано найнижчим нормативом його значення.

Джерелом формування резервного капіталу є чистий прибуток, обсяг якого за період з 2004 по 2012 рік на підприємствах, які отримують прибуток в цілому по економіці зріс у 3,7 раза, одночасно збитки по економіці в цілому за цей період зросли у 5,9 раза.

Таким чином, можна зробити висновок, що для формування резервного капіталу на достатньому рівні у підприємств не вистачає власних фінансових ресурсів, в першу чергу прибутку, не зважаючи на те, що в цьому періоді знижувались ставки оподаткування прибутку. Так, у 2004 році ставка податку на прибуток була знижена з 30 до 25%; в 2011 році – до 23%; в 2012 році – до 21%.

Висновки

Проведені дослідження показали, що постійне накопичення корпоративного боргу має значний вплив на фор-

мування резервів сумнівних боргів, фонду резервного капіталу та базу оподаткування прибутку підприємств. Протягом тривалого часу спостерігається погіршення пропорцій між активами та зобов'язаннями суб'єктів господарювання України, що свідчить про недотримання принципу «обачності», створення підстав для зниження рівня фінансової незалежності в наслідок розширення масштабу використання запозичених джерел фінансування господарської діяльності. В Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері [5] поставлено завдання щодо необхідності дотримання безпечних пропорцій між активами та зобов'язаннями підприємств реального сектору економіки, насамперед базових галузей економіки. Але в реальності ця пропорція погіршується. Якщо в 2004 році співвідношення активів та боргових зобов'язань становило «48,6: 51,4», то на кінець 2012 року – «37,9: 62,1». Це свідчить про безконтрольність процесів збільшення корпоративного боргу, відсутність меж щодо залучення позикових джерел для фінансування господарської діяльності та недовість норм законодавств. Тому необхідно розглянути можливість щодо законодавчого введення граничної межі утворення корпоративного боргу, встановлення нормативних строків для виконання фінансових зобов'язань з розрахунків за товари, роботи, послуги (не більше трьох місяців), а також скорочення строків позовної давності, загальні норми якої регулюються статтями 256–259 глави 19 Цивільного кодексу України, до одного року. Необхідно також розглянути питання щодо коригування норм Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» [16] у частині трактування строків погашення дебіторської заборгованості. Такі дії можуть створити базову основу для прискорення розрахунків між суб'єктами ринку, реального зниження корпоративного боргу, обсягу дебіторської заборгованості і, як результат, збільшення величини отриманого чистого прибутку, який може бути спрямований на модернізацію національної економіки. Велике значення має також залучення ресурсів банківської системи для кредитування платіжного обороту між постачальниками та покупцями. Для розроблення таких заходів варто залучити наукові інститути економічного та правового спрямування.

Список використаних джерел

1. Апокин А.Ю. Финансовая составляющая «проблемы глобальных дисбалансов» в мировой экономике. Апокин А.Ю. // Проблемы прогнозирования. – 2008. – №4. – С. 123–129. [Електрон. ресурс]: – Доступний з: <<http://dlib.eastview.com/browse/doc/18846823>>; Неравномерное распределение долга. [Електрон. ресурс]: – Доступний з: <<http://iee.org.ua>>.

2. Бюджетний кодекс України [Електрон. ресурс]. – Доступний з: <<http://www.rada.gov.ua>>.

3. Даниленко А.І. Удосконалення моделі управління економікою та фінансові механізми її реалізації / А.І. Даниленко // Економіка України. – 2013. – №5. – С. 4–29.

4. Закон України від 16.07.99 №996–IV «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [Електрон. ресурс]. – Доступний з: <<http://www.rada.gov.ua>>.

5. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.08.2012 №569–р «Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері» [Електрон. ресурс]. – Доступний з: <<http://www.rada.gov.ua>>.

6. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Державна служба статистики України. – К.: ТОВ «Август Трейд». – 2013. – 552 с.

7. Діяльність підприємств–суб'єктів підприємницької діяльності за 2004 рік: Статистичний збірник: В 2-х ч. – Ч. 1. – К.: Держкомстат України, 2005. – 121 с.

8. Діяльність підприємств–суб'єктів підприємницької діяльності за 2005 рік: Статистичний збірник: В 2 ч. – Ч. 1. – К.: Держкомстат України, 2006. – 120 с.

9. Діяльність підприємств–суб'єктів підприємницької діяльності за 2006 рік: Статистичний збірник: В 2 ч. – Ч. 1. – К.: Держкомстат України, 2007. – 121 с.

10. Діяльність підприємств–суб'єктів підприємницької діяльності за 2007 рік: Статистичний збірник: В 2 ч. – Ч. 1. – К.: Держкомстат України, 2008. – 246 с.

11. Діяльність підприємств–суб'єктів підприємницької діяльності за 2008 рік: Статистичний збірник: – К.: Держкомстат України, 2009. – 326 с.

12. Діяльність суб'єктів господарювання за 2009 рік: Статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2010. – 447 с.

13. Діяльність суб'єктів господарювання за 2010 рік: Статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2011. – 453 с.

14. Діяльність суб'єктів господарювання за 2011 рік: Статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2012. – 445 с.

15. Діяльність суб'єктів господарювання за 2012 рік: Статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2013. – 840 с.

16. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», наказ Міністерства фінансів України від 25.10.99 №725/4018 [Електрон. ресурс]. – Доступний з: <<http://www.rada.gov.ua>>.

17. Цивільний кодекс України [Електрон. ресурс]. – Доступний з: <<http://www.rada.gov.ua>>.

18. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» №283/97–ВР від 22.05.97.

19. Податковий кодекс України [Електрон. ресурс]. – Доступний з: <<http://www.rada.gov.ua>>

УДК 330.3

І.С. ЧОРНОДІД,

к.е.н., доцент, докторант, Науково–дослідний економічний інститут Мінекономрозвитку та торгівлі України

Світовий досвід соціалізації економіки та можливості для України

У статті розкрито концепцію соціального ринкового господарства. Проведено порівняльний аналіз моделей соціальної політики. Доведено, що соціальні процеси і ступінь соціального захисту безпосередньо пов'язані з ефективністю розвитку економіки. Охарактеризовано тенденції та еволюцію соціалізації в європейських розвинених державах. Зазначено, що під впливом євроінтеграційних процесів змінюються умови, напрями, механізми соціалізації економіки європейських країн. На основі досвіду соціалізації економіки розвинених країн запропоновано головні шляхи забезпечення національних соціальних конкурентних переваг.

Ключові слова: соціальна конкурентоспроможність, соціальна політика, конкурентоспроможність, соціалізація.

В статье раскрыта концепция социального рыночного хозяйства. Проведен сравнительный анализ моделей социальной политики. Доказано, что социальные процессы и степень социальной защиты непосредственно связаны с эффективностью развития экономики. Охарактеризованы тенденции и эволюция социализации в европейских развитых государствах. Указано, что под влиянием евроинтеграционных процессов изменяются условия, направления, механизмы социализации экономики европейских стран. На основе опыта социализации экономики развитых стран предложены главные пути обеспечения национальных социальных конкурентных преимуществ.

и степень социальной защиты непосредственно связаны с эффективностью развития экономики. Охарактеризованы тенденции и эволюция социализации в европейских развитых государствах. Отмечено, что под влиянием евроинтеграционных процессов изменяются условия, направления, механизмы социализации экономики европейских стран. На основе опыта социализации экономики развитых стран предложены главные пути обеспечения национальных социальных конкурентных преимуществ.

Ключевые слова: социальная конкурентоспособность, социальная политика, конкурентоспособность, социализация.

In the article the concept of the social market economy is revealed. The comparative analysis of the social policy models was conducted. It is proved that social processes and the degree of social protection are directly related to the efficiency of the economy. It was characterized the trends and the evo-